

ΚΑΡΝΕ ΡΟΣ

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Χωρίς

ΗΓΕΤΕΣ

Πώς οι λαοί μπορούν να αλλάξουν
την παγκόσμια πολιτική σκηνή τον 21ο αιώνα



ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: THE LEADERLESS REVOLUTION

Από τις Εκδόσεις Simon & Schuster UK Ltd, Λονδίνο 2011

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Επανάσταση χωρίς ηγέτες**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Carne Ross

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Μαρία Μυρώνη

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Τασούλα Μανταίου

ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Γιώργος Παζάλος

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουχωτά

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Άγγελος Ελεύθερος & ΣΙΑ Ο.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Κωνσταντίνα Παναγιώτου & ΣΙΑ Ο.Ε.

© Carne Ross, 2011

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2012

Πρώτη έκδοση: Μάρτιος 2012, 3.000 αντίτυπα

ISBN 978-960-496-573-1

*Τυπώθηκε σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά
και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτίου.*

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευσή του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Έδρα: Τατοίου 121

144 52 Μεταμόρφωση

Βιβλιοπωλείο: Μανρομυχάλη 1

106 79 Αθήνα

Τηλ.: 2102804800

Telefax: 2102819550

www.psichogios.gr

e-mail: info@psichogios.gr

PSICHOGIOSPUBLICATIONS.S.A.

Head office: 121, Tatoiu Str.

144 52 Metamorfossi, Greece

Bookstore: 1, Mavromichali Str.

106 79 Athens, Greece

Tel.: 2102804800

Telefax: 2102819550

www.psichogios.gr

e-mail: info@psichogios.gr

ΚΑΡΝΕ ΡΟΣ



Πώς οι λαοί μπορούν να αλλάξουν
την παγκόσμια πολιτική σκηνή τον 21ο αιώνα

Μετάφραση:
Μαρία Μυρώνη



Στους Ι και C

*Στον εικοστό αιώνα, ο θάνατος θα πεθάνει,
η σκαλωσιά θα πεθάνει,
τα συνοριακά όρια θα πεθάνουν,
η βασιλεία θα πεθάνει,
τα δόγματα θα πεθάνουν,
ο άνθρωπος θα αρχίσει να ζει.*

Βίκτορ Ουγκό

Η επανάσταση δε θα μεταδοθεί ζωντανά στην τηλεόραση.

Τζιλ Σκοτ-Χίρον

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή: Ελεύθερη πτώση	13
1. Το ανθρώπινο κύμα και ο άνθρωπος-βόμβα	49
2. Η συνθήκη	68
3. Αναρχία=Χάος	103
4. Η σημασία τού να γνωρίζει κανείς κόσμο	145
5. Ο άντρας με την άσπρη ρόμπα	179
6. Γιατί το σκάκι είναι ακατάλληλη μεταφορά για τις διεθνείς σχέσεις, γιατί οι πίνακες του Τζάκσον Πόλοκ αποτελούν καλύτερη μεταφορά, αλλά παρ' όλα αυτά ανεπαρκή, και γιατί αυτό έχει σημαντικές πολιτικές συνέπειες	204
7. Τα μέσα είναι ο σκοπός	250
8. Φάτε το βασιλιά: Εννέα αρχές για δράση	281
9. Συμπέρασμα: Όραμα του ανθρώπου	314
 Αναφορές	 351
Ευρετήριο	367
Ευχαριστίες	375

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΤΩΣΗ

*Γυρίζοντας ολοένα σε κύκλους που πλαταίνουν
Το γεράκι δεν μπορεί ν' ακούσει πια το γερακάρη·
Τα πάντα γίνονται κομμάτια· το κέντρο δεν αντέχει.
Ωμή αναρχία λύθηκε στην οικουμένη,
Απ' το αίμα βουρκωμένος λύθηκε ο ποταμός, και παντού
Η τελετή της αθωότητας πνίγεται·
Οι καλύτεροι χωρίς πεποίθηση, ενώ οι χειρότεροι
Είναι γεμάτοι από την ένταση του πάθους.*

Ουίλιαμ Μπάτλερ Γέιτς*

Πρόσφατες ιστορίες από τον 21ο αιώνα:

Όταν η «γρίπη των χοίρων» H1N1 ξέσπασε στο Μεξικό στις αρχές του 2009, χρειάστηκαν μόνο λίγες ώρες και ημέρες για να εξαπλωθεί σε κάθε ήπειρο του κόσμου, εκτός από την Ανταρκτική, την ήπειρο με τη μικρότερη πληθυσμιακή ανάπτυξη. Οι Αρχές εργάστηκαν εντατικά, ώστε να περιοριστεί

* *Αντιγραφές*, μτφρ. Γ. Σεφέρης, 1965, Εκδόσεις Ίκαρος. (Σ.τ.Μ.)

η εξάπλωση του ιού. Ορισμένες κυβερνήσεις, στην απόγνωσή τους να αποφύγουν την εισαγωγή της ασθένειας στη χώρα τους, κατέληξαν να εφοδιάσουν τα αεροδρόμια με τηλεθερμόμετρα, τα οποία στόχευαν τους επιβάτες που έφταναν εκεί από άλλες χώρες, μετρώντας τη θερμοκρασία του σώματός τους. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, υπεύθυνος για το συντονισμό παγκοσμίως του αγώνα κατά της ασθένειας, παραδέχτηκε μερικούς μήνες μετά το πρώτο ξέσπασμα ότι αδυνατούσε να ανταποκριθεί στη μεγάλη ροή δεδομένων που έφταναν από τους εθνικούς οργανισμούς υγείας. Ο ιός, όπως έγινε γνωστό στην πορεία, εξαπλωνόταν με ανεξέλεγκτους ρυθμούς.

Κάποια Κυριακή του ίδιου έτους, ένας γκουρού της σέκτας των Σιχ, ο Σαντ Ράμα, δέχτηκε επίθεση στη διάρκεια κηρύγματος του στη Βιέννη. Έξι άντρες με πυροβόλα και μαχαίρια τού επιτέθηκαν και ο γκουρού υπέκυψε στα τραύματά του την επόμενη ημέρα. Μέσα σε λίγες ώρες, βίαιες διαδηλώσεις διαμαρτυρίας ξέσπασαν στο κρατίδιο του Παντζάμπ, έδρα της εν λόγω σέκτας. Έως το βράδυ –έξι ώρες μόνο μετά το θάνατο του Σαντ Ράμα Ναντ– αρκετά άτομα σκοτώθηκαν σε αναταραχές που συντάραξαν τις πόλεις και τα χωριά του κρατιδίου. Φωτιές από λάστιχα και ξύλα δημιούργησαν προβλήματα στην κυκλοφορία σε κεντρικές οδούς, ενώ οι σιδηροδρομικές γραμμές αποκλείστηκαν σε αρκετά σημεία. Δεν υπήρξε σχεδόν καμία ενημέρωση των Αρχών γι' αυτές τις αναταραχές.

Ένα απόγευμα του 2010, ο βιομηχανικός δείκτης Dow Jones σημείωσε πτώση 1.000 μονάδων σε διάστημα μισής ώρας περίπου – η μεγαλύτερη ημερήσια πτώση στην ιστορία του Dow Jones. Οι ρυθμιστές χρειάστηκαν πέντε μήνες για να εξηγήσουν τι είχε συμβεί. Σύμφωνα με την έκθεση της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς των ΗΠΑ (SEC), η γρήγορη πώση πυροδοτήθηκε από τη χαμηλή τιμή πώλησης μιας Ανώνυμης Εταιρείας Διαχείρισης Αμοιβαίων Κεφαλαίων. Η εται-

ρεία ξεκίνησε να πουλάει συμβόλαια μελλοντικής εκπλήρωσης ύψους 4,1 δισεκατομμυρίων δολαρίων μέσω αλγοριθμικών συναλλαγών, που από λάθος υπολόγιζαν μόνο τον όγκο συναλλαγών και όχι το χρόνο καθώς και την τιμή. Οι αγοραστές, συμπεριλαμβανομένων και των traders υψηλής συχνότητας που εκτελούν γρήγορες αγοραπωλησίες μεγάλων όγκων, με σκοπό να εκμεταλλευτούν ελάχιστα περιθώρια τιμών σε μία δυναμική αγορά, πήραν τα συμβόλαια. Καθώς οι πωλήσεις των συμβολαίων επιταχύνθηκαν, ο αλγόριθμος του πωλητή ανταποκρίθηκε στην αύξηση του όγκου συναλλαγών πουλώντας γρηγορότερα και ρίχνοντας ακόμη πιο χαμηλά τις τιμές των συμβολαίων. Το «σοκ ρευστότητας» (liquidity crunch) επεκτάθηκε, στη συνέχεια, και στη μετοχική αγορά. Πολλοί traders αποσύρθηκαν από την αγορά. Ορισμένοι επέστρεψαν σε χειροκίνητα συστήματα, ωστόσο δεν κατάφεραν να ανταποκριθούν στη μεγάλη αύξηση του όγκου. Καθώς η αγορά έκανε βουτιά, οι μετοχές ορισμένων οικογενειακών εταιρειών πωλούνταν κοντά στην τιμή του ενός σεντ. Η έκθεση της SEC δέχτηκε αρνητική κριτική από τον ευρύτερο τομέα, επειδή δεν προσέφερε κάποια αποτελεσματική συνταγή για την αποφυγή τέτοιου είδους αναστατώσεων στο μέλλον.¹

Το καλοκαίρι του 2008, οι τιμές των τροφίμων αυξήθηκαν δραματικά σε όλο τον κόσμο εξαιτίας, όπως φαίνεται, της ξαφνικής ανόδου στις τιμές του πετρελαίου. Εντούτοις, τα αίτια αυτής της κατακόρυφης αύξησης δεν ήταν και τόσο σαφή: ένα από αυτά ήταν η εισροή επιχορηγήσεων στο αμερικανικό Κογκρέσο για την παραγωγή αιθανόλης, καθώς επίσης και η κερδοσκοπία. Οι τιμές, που εκτινάχθηκαν στα ύψη, προκάλεσαν αντιπαραθέσεις και ένταση σε πολιτικό επίπεδο στο Κάιρο, στην Ινδονησία και σε πολλές άλλες χώρες, καθώς ενίσχυσαν μία τάση που είχε κάνει ήδη την εμφάνισή της και η οποία ονομάστηκε από κάποιους «σοκ στις τιμές

τροφίμων» (food crunch), με κύριο χαρακτηριστικό την παγκόσμια στασιμότητα της προσφοράς και την αύξηση της ζήτησης.² Οι τιμές αγαθών, όπως το ρύζι και το αλεύρι, έφτασαν σε ύψη ρεκόρ και πυροδότησαν ταραχές για την τροφή από την Αϊτή έως την Αίγυπτο, το Μπάνγκλαντες και το Καμερούν, υπαγορεύοντας στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών να απευθύνει έκκληση για βοήθεια σε τρόφιμα για περισσότερες από τριάντα χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής.

Ως εκ τούτου, οι εταιρείες και, σε ορισμένες περιπτώσεις, και οι κυβερνήσεις πλούσιων χωρών σε χρήματα αλλά φτωχών σε τρόφιμα, όπως η Νότια Κορέα και η Σαουδική Αραβία, άρχισαν να αγοράζουν γη και γεωργικά δικαιώματα σε φτωχές σε χρήματα χώρες αλλά πλούσιες σε τρόφιμα. Μέσα στα επόμενα χρόνια, η εταιρεία Saudi Star σχεδιάζει να ξοδέψει πάνω από 2 δισεκατομμύρια δολάρια, αγοράζοντας και αξιοποιώντας 500.000 εκτάρια γης στην Αιθιοπία, σε μία από τις φτωχότερες χώρες του κόσμου.³ Πάνω από 50 εκατομμύρια εκτάρια γης –περιοχή μεγαλύτερη από το διπλάσιο της Βρετανίας– εξαγοράστηκαν τα τελευταία χρόνια ή είναι υπό διαπραγμάτευση από κυβερνήσεις και εύπορους επενδυτές που συχνά χαιρούν κρατικών επιδοτήσεων. Η νοτιοκορεατική εταιρεία Daewoo αγόρασε τα δικαιώματα της μισής περίπου διαθέσιμης καλλιεργήσιμης γης της Μαδαγασκάρης. Αυτή η συμφωνία, με τη σειρά της, οδήγησε σε πραξικόπημα κατά της κυβέρνησης των Μαλαγκάσι που υπέγραψε τη συμφωνία. Το πραξικόπημα οδήγησε σε πολιτική αστάθεια, που εξακολούθει να χαρακτηρίζει την εν λόγω περιοχή ακόμη και σήμερα.

Στις αρχές του αιώνα, ένας Αιγύπτιος φοιτητής αρχιτεκτονικής που ζούσε στο Αμβούργο τρομοκρατημένος παρακολούθουσε τις εκθέσεις της βίαιης εκστρατείας της Ρωσίας κατά των αυτονομιστών, κυρίως μουσουλμάνων, στην Τσετσενία στον Νότιο Καύκασο, έναν πόλεμο για τη φρί-

κη του οποίου μόλις που ενημερώνονταν τα προπύργια της Δύσης, που κατά τα άλλα βομβαρδίζονται με ένα σωρό πληροφορίες. Ο πόλεμος της Τσετσενίας επιβεβαίωσε την άποψη του φοιτητή για το παγκόσμιο καθεστώς τυραννίας κατά των μουσουλμάνων. Ο Μοχάμεντ Άτα προσχώρησε σε ένα τοπικό τζαμί, όπου, απ' ό,τι έγινε αργότερα γνωστό, μυήθηκε στην *τζιχάντ*, τον προσωπικό αγώνα για απελευθέρωση.

Ο Άτα κατέληξε στο Πακιστάν, για να γίνει μέλος ενός τρομοκρατικού δικτύου υπό την επωνυμία «Η Βάση» ή Αλ Κάιντα. Το δίκτυο είχε ιδρυθεί και χρηματοδοτείτο από έναν μεσήλικο άντρα που ασπάστηκε τις ριζοσπαστικές ιδέες μετά την κατάληψη του Μουσουλμανικού Αφγανιστάν από τη Σοβιετική Ένωση, και λόγω της στρατιωτικής κατοχής της πατρίδας του, της Σαουδικής Αραβίας, από την Αμερική. Ο Οσάμα Μπιν Λάντεν εμπνεύστηκε μία παγκόσμια *τζιχάντ*, αναζητώντας τρόπο για τη νίκη των Αφγανών *μουτζαχεντίν** κατά των Σοβιετικών δυνάμεων κατοχής. Ο Μοχάμεντ Άτα επρόκειτο να γίνει ο πιλότος του Boeing 767 της American Airlines που συνετρίβη πάνω στον Βόρειο Πύργο του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου στη Νέα Υόρκη. Εκείνο το φρικτό πρωινό, όταν άκουσα το αεροπλάνο να πετάει από πάνω μου στον ουρανό, περπατούσα με προορισμό τη δουλειά μου.

Η αποτροπιαστική πράξη των επιθέσεων της 11ης Σεπτεμβρίου οδήγησε στη συμμαχική επιδρομή Βρετανίας και Αμερικής, καθώς και σε περαιτέρω μαζικές, περίπλοκες και απρόβλεπτες αλλαγές. Οι επιθέσεις αναλύθηκαν λεπτομερώς στην έκθεση του αμερικανικού Κογκρέσου για την 11η Σεπτεμβρίου, όπου χρειάστηκαν πάνω από 800 σελίδες για την παράθεση του ιστορικού και της χρονολογικής σειράς των γεγονότων αυτής της μοναδικής και τόσο αξιοπαρατήρητης πράξης, σε

* Άτομα που εμπλέκονται σε *τζιχάντ*. (Σ.τ.Μ.)

αντίθεση με την περιγραφή της πράξης αυτής καθαυτής που ήταν συνοπτική.

Πιο πρόσφατα, οι παραλείψεις εκπλήρωσης από μέρους κάποιων δανειοληπτών των υποχρεώσεών τους σχετικά με ενυπόθηκα στεγαστικά δάνεια υψηλού κινδύνου που σημειώθηκαν σε τρεις μόλις αμερικανικές πολιτείες, οδήγησαν μέσα σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα σε παγκόσμια οικονομική κατάρρευση η οποία –μεταξύ πολλών άλλων– καταρράκωσε αρκετές εδραιωμένες τράπεζες της Αμερικής και χρειάστηκε εγγύηση ύψους 700 δισεκατομμυρίων δολαρίων από άλλες τράπεζες. Όταν κλονίστηκε η εμπιστοσύνη στην ικανότητα των αμερικανικών τραπεζών να πληρούν τις υποχρεώσεις τους, ο περιορισμός των πιστώσεων εξαπλώθηκε σε ολόκληρη την υφήλιο, αφανίζοντας πολύ γρήγορα τις πλέον μοχλευμένες (με άλλα λόγια υπερδανεισμένες) τράπεζες, καθώς και τις καταθέσεις των πελατών τους. Οι τράπεζες της Ισλανδίας κατέρρευσαν εν μέσω μίας νυκτός, εξαφανίζοντας ταυτόχρονα τις οικονομίες των καταθετών στο Ηνωμένο Βασίλειο. Ως εκ τούτου, η ένταξη της Ισλανδίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση εξακολουθεί να καθυστερεί, ενώ στη Βρετανία η πιστωτική κρίση, μεταξύ άλλων παραγόντων, έχει συμβάλει εδώ και αρκετές δεκαετίες σε πιο αυστηρά μέτρα λιτότητας και σε περιορισμό των κυβερνητικών δαπανών, καθώς και σε μειώσεις της τάξεως του 70% σε προϋπολογισμούς για την ανώτατη εκπαίδευση. Στο Χονγκ Κονγκ, χιλιάδες μικροί επενδυτές και συνταξιούχοι έχασαν ξαφνικά τα λεγόμενα «minibonds» ομόλογα της εταιρείας Lehman, αξίας δισεκατομμυρίων δολαρίων, όταν η Lehman Brothers, με έτος ίδρυσης το 1850, κατέρρευσε στις ΗΠΑ.⁴

Τα αρχικά αίτια της πιστωτικής κρίσης υπήρξαν πολυάριθμα και αποτελούν ακόμη θέμα συζήτησης. Οι άπληστοι δανεισμοί από τις τράπεζες, οι απερίσκεπτες δανειοληψίες

εκ μέρους των αγοραστών ακινήτων, η χαλαρή νομοθεσία από την πλευρά της κυβέρνησης συντέειναν με την πρόθεση να διευκολυνθεί η απόκτηση ιδιόκτητης στέγης σε ευρύτερο πλαίσιο: όλοι αυτοί οι παράγοντες, ενδεχομένως, έπαιξαν ο καθένας το ρόλο του. Κάποιοι, όμως, έχουν αναφερθεί σε μία πιο βαθυστόχαστη αιτία – την αυξανόμενη ανισότητα μεταξύ των πλουσίων και όλων των άλλων στην Αμερική, η οποία οδήγησε τις μεσαίες τάξεις σταθερού εισοδήματος να δανείζονται ολοένα και περισσότερο προκειμένου να διατηρήσουν σταθερό το βιοτικό τους επίπεδο παρά τα αυξανόμενα κόστη.

Ένας άλλος παράγοντας που προκαλεί εξίσου ενδιαφέρον μόλις που αναφέρεται. Τα στατιστικά μοντέλα τα οποία χρησιμοποιήθηκαν από τις τράπεζες για την αξιολόγηση των κινδύνων των συσσωρευμένων ενυπόθηκων συμβολαίων ήταν παρωχημένα: όχι μόνο υποτίμησαν τον όγκο και την επικινδυνότητα των πολυζήτητων ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων υψηλού κινδύνου, αλλά και τη σύνδεση μεταξύ της αγοράς ακινήτων και στεγαστικών δανείων, σε τοπικό και εθνικό επίπεδο. Η υπεροχή των «no money down»* ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων υψηλού κινδύνου, για τα οποία οι απαιτήσεις σε καταθέσεις ήταν υψηλές, σήμαινε πως μία μικρή μόλις πτώση στην οικονομία θα είχε ως αποτέλεσμα πολλά από τα ενυπόθηκα δάνεια να γίνουν ξαφνικά οικονομικώς αβάσταχτα, και οι αγοραστές να μην καταφέρουν να ανταποκριθούν στις οικονομικές τους υποχρεώσεις. Οι τρά-

* Η φράση «no money down» (χαμηλών απαιτήσεων σε αποθεματικά) χρησιμοποιείται ευρέως στην αμερικανική αγορά ακινήτων, δηλώνοντας ότι κάποιος μπορεί να προβεί σε αγορά κατοικίας με στεγαστικό δάνειο ακόμη και χωρίς να έχει χρήματα στην άκρη [πηγή: www.legalzoom.com]. (Σ.τ.Μ.)

πεζες είχαν υποτιμήσει το βαθμό της αλυσιδωτής αντίδρασης που θα ακολουθούσε. Είχαν υποτιμήσει την πολυπλοκότητα του θέματος.

Όποια και αν ήταν η αιτία, καμία κυβέρνηση δεν ήταν έτοιμη για το κραχ που ξέσπασε χωρίς προειδοποίηση. Ο πρόεδρος Τζορτζ Ου. Μπους δήλωσε αργότερα ότι «πιάστηκε στον ύπνο» από την κρίση, λέγοντας ότι «υπέθεσε πως τα σημαντικά πιστωτικά προβλήματα θα είχαν σηματοδοτηθεί από τους ρυθμιστές ή τους οίκους αξιολόγησης». ⁵ Εξαιτίας των διαδοχικών και πολλαπλών συνεπειών της πιστωτικής κρίσης, πολλές από τις οποίες αναμένεται ακόμη να γίνουν αισθητές, χάθηκαν δεκάδες εκατομμύρια θέσεις εργασίας σε ολόκληρο τον κόσμο. Επιπλέον σημειώθηκε μία ανυπολόγιστη αλλά εντούτοις αξιοσημείωτη μετατόπιση ισχύος από τη Δύση στην Ανατολή, καθώς οι ΗΠΑ βασίστηκαν ακόμη πιο πολύ στην Κίνα, προκειμένου να παράσχει οικονομική βοήθεια προς την αμερικανική κυβέρνηση για την εξαγορά μέρους του χρέους της, ύψους περίπου τριών τρισεκατομμυρίων δολαρίων.

Μόνο εκ των υστέρων μπορεί κανείς να διακρίνει τα δύσβατα και περιπλεγμένα μονοπάτια της σχέσης αιτίας και αιτιατού σε αυτές τις ιστορίες του 21ου αιώνα, ξεχωρίζοντας τις λογικές ακολουθίες από το πανδαιμόνιο των παράλληλων γεγονότων που έδιναν την εντύπωση μιας τεχνητής και παραποιημένης άσκησης. Οι ιστορίες, όμως, αυτές δεν είναι απίθανες. Αντιθέτως, αποτελούν τυπικό χαρακτηριστικό μιας διασυνδεδεμένης εποχής, όπου εκατομμύρια άνθρωποι βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση, ένα φαινόμενο χωρίς προηγούμενο που μόλις τώρα αρχίζουμε να κατανοούμε. Τα γεγονότα αυτά δεν ήταν δυνατόν να προβλεφθούν από τις περισσότερες συμβατικές πολιτικές και οικονομικές θεωρίες.

Κάποιοι μπορεί να διακρίνουν το χάος σε αυτά τα περι-

στατικά ή κάποια καθαρά τυχαία σχέση αιτίας και αιτιατού. Σίγουρα αυτά τα γεγονότα δεν υποδηλώνουν μία δομημένη σειρά περασμένων εμπειριών-μονάδων, είτε πρόκειται για κράτη είτε για άτομα που συμμορφώνονται με τις εδραιωμένες θεωρίες διεθνών σχέσεων ή νεοκλασικών οικονομικών πολιτικών, προβλεπομένων κατά το μεγαλύτερο μέρος και κατανοητών σε σχέση με τα υφιστάμενα μοντέλα. Δεν πρόκειται, όμως, ούτε για μία τυχαία και χωρίς νόημα περιπλοκή, ούτε για το χάος. Τα γεγονότα αυτά είναι κάτι άλλο, ένα νέο σύστημα διακυβέρνησης ή περιπλοκής που απαιτεί νέα μέσα: πρόκειται για τη συστημική επιστήμη. Οι πρωτοπόροι σε πολλούς τομείς χρησιμοποιούν τεχνικές όπως μοντέλα βασισμένα σε παράγοντες (agent-based modelling) και ανάλυση δικτύου, για να μπορέσουν να προσφέρουν βαθιά αντίληψη αυτής της πολλαπλασιαζόμενης περιπλοκής.

Ωστόσο, αυτός ο νέος κόσμος χρειάζεται κάτι παραπάνω από νέα μέσα ερμηνείας. Αυτός ο κόσμος αμφισβητεί τη δυνατότητα των υφιστάμενων δομών και θεσμικών οργάνων να κατανοούν και να ρυθμίζουν αποτελεσματικά τα γεγονότα. Ακόμη και τα ανώτερα κυβερνητικά στελέχη ομολογούν την παρακμή της κρατικής εξουσίας: «...ζούμε σε έναν κόσμο όπου οι κυβερνήσεις, στο σύνολό τους, έχουν λιγότερη εξουσία απ' ό,τι είχαν στο παρελθόν», είπε πρόσφατα ένας ανώτερος υπάλληλος του αμερικανικού Υπουργείου Εξωτερικών, καταλήγοντας συνετά: «Ας αποδεχτούμε τον κόσμο όπως τον βλέπουμε τώρα».⁶ Σε εμπιστευτικά ενημερωτικά έγγραφα που είχαν συνταχθεί για τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ είχε επισημανθεί η φθίνουσα σπουδαιότητα όχι μόνο του ΟΗΕ, αλλά και των κυβερνήσεων στη διαχείριση των πιο πιεστικών πολιτικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών προβλημάτων του κόσμου, παρατηρώντας μελαγχολικά ότι: «Η ικανότητα του πλανήτη μας να διατηρεί τη ζωή,

όπως την ξέρουμε, δέχεται τεράστια πίεση». ⁷ Όπως έχει σχολιάσει ο Πάραγκ Κάνα:*

«Η παγκοσμιοποίηση...απομακρύνει την εξουσία κυρίως από τη Δύση, αλλά και από τα κράτη, και τη διοχετεύει προς τις πόλεις, τις εταιρείες, τις θρησκευτικές ομάδες, τους ανθρωπιστικούς μη κυβερνητικούς οργανισμούς και τα πανίσχυρα άτομα (super-empowered individuals), από τρομοκράτες έως φιλόανθρωπους. Αυτή η δύναμη της εντροπίας δεν πρόκειται να αναστραφεί για δεκαετίες – εάν όχι για αιώνες».⁸

Ο Τίμοθι Γκάρτον Ασ** αποκάλυψε αυτό τον κόσμο «Όχι έναν νέο κόσμο τάξης αλλά έναν νέο κόσμο αταξίας. Έναν κατακερματισμένο, πυρακτωμένο κόσμο που μοιάζει με ασταθές καλιδουσκοπίο και όπου κυοφορούνται μελλοντικές διαμάχες».⁹ Οι κυβερνήσεις απέτυχαν να προβλέψουν την πιστωτική κρίση όπως έγινε και με την 11η Σεπτεμβρίου. Οι ωμές μέθοδοι που ακολούθησαν για να διαχειριστούν την οικονομική αστάθεια και την τρομοκρατία –καθώς και άλλα παγκόσμια προβλήματα– είναι ανεπαρκείς και κάποιες φορές αντιπαραγωγικές.

Οι πολιτικοί ισχυρίζονται ότι μόνον όταν βρίσκονται εκείνοι στην εξουσία οι αποφάσεις που λαμβάνονται είναι σωστές. Κατά συνέπεια, εμείς πρέπει να υπομένουμε ανιαρούς γύρους ευφραδούς πολιτικής επιχειρηματολογίας σχετικά με

* Dr. Parag Khanna. Ινδοαμερικανός συγγραφέας και πολιτειολόγος. (Σ.τ.Μ.)

** Timothy Garton As. Καθηγητής και διευθυντής του Κέντρου Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης και συνεργάτης στο Πανεπιστήμιο Στάνφορντ της Καλιφόρνια. (Σ.τ.Μ.)

ακατάλυτα και βαθιά ριζωμένα προβλήματα, όταν έπειτα από προσεκτικότερη ανάλυση αυτών των προβλημάτων οδηγούμαστε στο πλέον ενοχλητικό συμπέρασμα, σύμφωνα με το οποίο κανένας πολιτικός και καμία κυβέρνηση, όσο σοφοί, όσο δίκαιοι και αν είναι, δεν μπορούν να τα επιλύσουν. Με κάποιον τρόπο το γνωρίζουμε αυτό. Η αγανάκτηση απέναντι στους συμβατικούς πολιτικούς αυξάνεται παντού, μειώνοντας την προσέλευση στις κάλπες και πυροδοτώντας τον λαϊκό θυμό. Και οι ίδιοι οι πολιτικοί αντιλαμβάνονται τη γενική διάθεση, αλλά δεν έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν κάποια λύση, εκτός από τις ίδιες πολιτικές γραμμές, τις διαπιστωμένες με έναν επικίνδυνο και απατηλό λαϊκισμό.

Αυτός ο νέος κόσμος χρειάζεται κάτι περισσότερο από υποσχέσεις, κάτι πέρα από νέες θεωρίες ερμηνείας, κάτι που μπορεί ίσως να μας κάνει να νιώσουμε επιτέλους ότι τα μέσα που διαθέτουμε είναι κατάλληλα για τη δουλειά. Αυτός ο νέος κόσμος χρειάζεται μία νέα πολιτική.

* * *

Κλιματική αλλαγή, τρομοκρατία, ατελέσφοροι πόλεμοι σε μέρη που αψηφούν τις αμοιβαίες συμφωνίες ή τις λύσεις και όπου η νίκη ή η ήττα δείχνουν να είναι μακρινά όνειρα,* μία αέναη οικονομική αστάθεια. Αυτά τα προβλήματα είναι πλέον οικεία σε αυτό τον νέο και ταραγμένο αιώνα, και προσδιο-

* Ο αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων της Βρετανίας, Σερ Ντέιβιντ Ρίτσαρντς, δήλωσε στο BBC, τον Νοέμβριο του 2010, ότι η Αλ Κάιντα μπορούσε μόνο να «περιοριστεί» και όχι να συντριβεί, εννοώντας ότι δεν μπορείς να νικήσεις «μία ιδέα» [πηγή: δικτυακός τόπος του BBC, «Η Δύση δεν μπορεί να νικήσει την Αλ Κάιντα, υποστηρίζει Βρετανός επιτελάρχης», 14 Νοεμβρίου 2010].

ρίζονται εύκολα ως προβλήματα χωρίς σύνορα, προϊόν του νέου «παγκοσμιοποιημένου» κόσμου. Την ίδια, όμως, στιγμή φαντάζουν δισεπίλυτα: φαίνεται ότι πολύ λίγα μπορεί να κάνει κανείς γι' αυτά.

Εκτός από τις κυβερνήσεις και τις ενώσεις κυβερνήσεων, ο ΟΗΕ, η ΕΕ, οι διεθνείς διασκέψεις στην Κοπεγχάγη και την Ντόχα –αναλαμβάνοντας με τη σειρά τους το ρόλο που τους έχει κατανεμηθεί– ισχυρίζονται ότι *εκείνοι* έχουν υπό έλεγχο αυτά τα προβλήματα. Καθημερινά γινόμαστε μάρτυρες μιας συνόδου κορυφής, κάποιας δήλωσης ή κάποιου ψηφίσματος που κάνουν αναφορά σε αυτά τα δεινά. Πρόκειται για μία ατελείωτη μαγνητοσκοπημένη δραστηριότητα, κουραστική να την παρακολουθεί κανείς ανελλιπώς, αλλά εντούτοις καθησυχαστική με την αδιάκοπη ροή της και το χείμαρρο της πολυλογίας της: εξάλλου, αυτή είναι και η πρόθεση.

«Εμπιστευτείτε μας», λένε οι δηλώσεις, έχουμε υπό έλεγχο αυτά τα προβλήματα. Αλλά τα στοιχεία αποδεικνύουν ολόένα και πιο επίμονα το αντίθετο, ότι πρέπει να κρίνεται βάσει των *αποτελεσμάτων* και όχι βάσει των υποσχέσεων. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, δύο οικεία προβλήματα.

Στη διάσκεψη κορυφής της Κοπεγχάγης το 2009 για την κλιματική αλλαγή, οι εντατικές διετείς διαπραγματεύσεις στις οποίες συμμετείχαν εκπρόσωποι σχεδόν από όλες τις χώρες, καθώς και χιλιάδες ομάδες άσκησης πίεσης και πολιτικές ομάδες επιρροής, είχαν ως αποτέλεσμα ένα σύντομο δισέλιδο έγγραφο πεζού λόγου, που συντάχθηκε βιαστικά και χωρίς ειρμό, και το οποίο εκθέτει μόνο τις πιο γενικές δηλώσεις ανησυχίας για το πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής χωρίς καμία δεσμευτική υποχρέωση για τον περιορισμό των εκπομπών άνθρακα ή για την αποκατάσταση των πολυάριθμων συνεπειών τους.

Παρά την παγκόσμια συμμετοχή στις διαπραγματεύσεις,

με προσέλευση αντιπροσώπων από όλες σχεδόν τις χώρες του κόσμου, η έκθεση συζητήθηκε τις τελευταίες λίγες ώρες της διάσκεψης σε κλειστή συνεδρίαση, στην οποία συμμετείχαν η Κίνα, η Βραζιλία, οι ΗΠΑ και η Ινδία. Οι ανάγκες των χωρών εκείνων που επηρεάζονται περισσότερο από την κλιματική αλλαγή, όπως τα νησιωτικά κρατίδια ή το Μπάνγκλαντες που χάνουν ήδη έδαφος από την άνοδο της στάθμης των υδάτων, αγνοήθηκαν.

Η διαδικασία της Κοπεγχάγης είχε καταστεί θαυμαστά περίπλοκη, με πολλαπλές «οδούς» διαπραγματεύσεως σε μία προσπάθεια να αντιμετωπιστούν οι πολλές διαφορετικές πτυχές του προβλήματος της κλιματικής αλλαγής, συμπεριλαμβανομένων και των δασών, της μεταφοράς τεχνολογίας και της προστασίας των ωκεανών, καθώς και των γενικότερων προβλημάτων των εκπομπών άνθρακα και της χρηματοδότησης του κόστους για την προσαρμογή στις συνέπειες της αύξησης της θερμοκρασίας. Παρά τις χιλιάδες ώρες που αναλώθηκαν σε διαπραγματεύσεις γι' αυτά τα δευτερεύοντα θέματα τα τελευταία δύο χρόνια, στο τελικό κείμενο δε γινόταν αναφορά σε κανένα από αυτά.

Ένα χρόνο αργότερα, στην πόλη Κανκούν, οι αντιπρόσωποι των κρατών συμφώνησαν από κοινού ότι ήθελαν να περιορίσουν την παγκόσμια αύξηση της θερμοκρασίας στους 2° C, επίπεδο «κινδύνου» πέραν του οποίου, σύμφωνα με μία διατριβή που δημοσιεύθηκε πρόσφατα στο επιστημονικό περιοδικό *Nature*, η αύξηση της θερμοκρασίας μπορεί να σημειώσει ανεξέλεγκτη άνοδο. Η διάσκεψη χαρακτηρίστηκε ευρέως ως «επιτυχημένη», καθώς οι Μεξικανοί οικοδεσπότες κατάφεραν να εξασφαλίσουν τη συμφωνία σε βασικά ζητήματα, συμπεριλαμβανομένης και της χρηματοδότησης για την προσαρμογή των φτωχότερων χωρών στις κλιματικές αλλαγές. Δεν υπήρξε, όμως, συμφωνία για το πώς η κλιματική αλλα-

γή θα μπορούσε να αποφευχθεί, ούτε και συγκεκριμένη συμφωνία σχετικά με τους στόχους για τη μείωση των εκπομπών, οι οποίοι πρέπει να τεθούν απαιτητικά, όπως συγκλίνουν οι επιστήμονες. Σύμφωνα με το περιοδικό *The Economist*, η διάσκεψη στο Κανκούν ήταν επιτυχημένη σε ό,τι αφορά τη διάσωση της «διαδικασίας» των διαπραγματεύσεων του ΟΗΕ για τον κλίμα, η αξία της, όμως, σε ό,τι αφορά τη διάσωση του ίδιου του κλίματος δεν ήταν το ίδιο ξεκάθαρη.¹⁰

Πρόσφατα, το Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα του ΟΗΕ ανέφερε ότι ακόμη και αν τα κράτη τιμήσουν όλες τους τις δεσμεύσεις για τη μείωση των εκπομπών άνθρακα, ακόμη και αυτές που ελήφθησαν στην Κοπεγχάγη, η θερμοκρασία του κόσμου θα ξεπεράσει πιθανότατα και πάλι το επίπεδο «κινδύνου» των 2° C. Πέρα από τις προβλέψεις και τις δεσμεύσεις, στον πραγματικό κόσμο της ατμόσφαιρας της γης, όπου αυτό που μετράει πραγματικά είναι η επιτυχία και η αποτυχία, η συγκέντρωση του άνθρακα στην ατμόσφαιρα αυξάνεται αμείωτα. Το 1992, την ώρα που οι διεθνείς κυβερνήσεις συζητούσαν για την αλλαγή στο κλίμα,* η συγκέντρωση του άνθρακα στην ατμόσφαιρα ήταν 354 μέρη όγκου αερίου ανά εκατομμύριο. Μέχρι το 2010, ήταν κατά 10% περίπου υψηλότερη, σημειώνοντας μία χωρίς προηγούμενο δραματική αύξηση.

Εν τω μεταξύ στην παγκόσμια οικονομία, αμέσως μετά την «πιστωτική κρίση» του 2008/9, σημειώθηκαν αμέτρητες συνομιλίες της ομάδας των 8 (G8), της ομάδας των 20 (G20), του ΟΗΕ και της Επιτροπής της Βασιλείας, με σκοπό τη συμφωνία νέων προτύπων και κανόνων για να αποτραπεί τυχόν επανεμφάνιση της σαρωτικής κρίσης. Αλλά μέσα σε αυτό το ταραχώ-

* Η αποκαλούμενη «διάσκεψη κορυφής για τη γη» στο Ρίο ντε Τζανέιρο.

δες μπαράζ δηλώσεων και δεσμεύσεων για νέες ειδικές ομάδες εργασίας, επιτροπές και «μονάδες ελέγχου» δεν έγινε καμία αναφορά στο ένα και μοναδικό μέτρο, δηλαδή στον καθορισμό επαρκώς υψηλών απαιτήσεων ως προς το λόγο χρέους/κεφαλαίων των τραπεζών, το οποίο κατά την άποψη όλων σχεδόν των αμερόληπτων αναλυτών θα μπορούσε να αποτρέψει όντως την εκδήλωση μιας νέας κρίσης στο μέλλον. Και φυσικά υπήρχε λόγος που αυτό το μέτρο δεν αναφερόταν πουθενά.

Καθώς η παγκοσμιοποίηση εντατικοποιείται, και οι κακουλίες και οι εντάσεις που προκαλεί είναι πιο εμφανείς, φαίνεται πως τα αγαθά της αφορούν κυρίως στους λίγους: στις ΗΠΑ, το 1% του πληθυσμού προσφέρει στον οικογενειακό προϋπολογισμό το 25% σχεδόν του εισοδήματός του, το υψηλότερο ποσοστό που έχει καταγραφεί από το 1928.¹¹ Τα εισοδήματα της μεσαίας τάξης έχουν μείνει σταθερά, όχι όμως και τα έξοδα διαβίωσης. Και εν τω μεταξύ για πολλές από τις φτωχότερες ομάδες, η ζωή έχει γίνει δύσκολη.

Σε όλο τον κόσμο, πάνω από ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι ζουν με λιγότερο από ένα δολάριο την ημέρα. Δύο δισεκατομμύρια ζουν με το αξιολύπητο ποσό των δύο δολαρίων την ημέρα. Και ενώ είναι εύκολο να παραβλέπουμε τις δυστυχίες της ζωής στη Σομαλία και το Μπάνγκλαντες, μας εκπλήσσει το γεγονός ότι στην Πόλη της Νέας Υόρκης ένα στα πέντε παιδιά επιβιώνει με κουπόνια φαγητού, ενώ οι τραπεζίτες της Γκόλντμαν Σακς* κερδίζουν μόνονους ύψους 700.000

* Goldman Sachs. Μία από τις μεγαλύτερες στον κόσμο διεθνείς τράπεζες επενδύσεων τραπεζικών τίτλων, ομολόγων, κινητών αξιών, διαχείρισης επενδυτικών χαρτοφυλακίων ή άλλων περιουσιακών στοιχείων, οικονομικών συμβούλων και εκτιμητών εξαγορών-συγχωνεύσεων και πλήθος άλλων χρηματοοικονομικών υπηρεσιών [πηγή: Βικιπαίδεια]. (Σ.τ.Μ.)

δολαρίων ο καθένας και οι διαπραγματευτές αντισταθμιστικών κεφαλαίων* οργανώνουν πάρτι, ξοδεύοντας εκατοντάδες χιλιάδες δολάρια. Το 2011, και ενώ τα διευθυντικά στελέχη των τραπεζών δήλωναν ότι «τα χρόνια της απολογίας» θα έπρεπε να τελειώσουν,¹² μία μελέτη αποκάλυψε ότι επτά εκατομμύρια από τους πιο φτωχούς Βρετανούς έχουν δει το βιοτικό τους επίπεδο να μειώνεται τραγικά κατά 10% μέσα στην περασμένη δεκαετία.¹³ Το 2009, ένας στους επτά Αμερικανούς –το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού τα τελευταία πενήντα χρόνια– ζούσε σε συνθήκες φτώχειας. Σε κάποια μέρη της Αμερικής το προσδόκιμο ζωής μειώνεται πράγματι λόγω της φτώχειας, μολονότι οι δαπάνες της υγειονομικής περίθαλψης κατά κεφαλή –ως πληθυσμιακή μέση τιμή– είναι υψηλότερες σε αυτή τη χώρα απ’ ό,τι σε οποιοδήποτε άλλο μέρος στη γη.

Καθώς ολόκληρος ο κόσμος, εκτός από τη Βόρεια Κορέα, υιοθετεί το καπιταλιστικό μοντέλο, αυτού του είδους η ανισότητα αυξάνεται παντού, τόσο μεταξύ των χωρών όσο και μέσα σε αυτές. Στην Κίνα, η εισαγωγή της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς έχει απελευθερώσει εκατοντάδες εκατομμύρια άτομα από τη φτώχεια. Την ίδια, όμως, στιγμή έχει δημιουργήσει τη χειρότερη ανισότητα στην Ασία, εκτός από το Νεπάλ, που μέχρι πρότινος αποτελούσε αυτοκρατορική μοναρχία: σύμφωνα με επίσημες εκτιμήσεις, το 1% των κινεζικών νοικοκυριών ελέγχει το 40% με 60% του συνολικού πλούτου των νοικοκυριών.¹⁴ Στην Ινδία, οι πολιτικοί καταδυναστεύονται από τους γενικούς ρυθμούς αύξησης του ΑΕγχΠ, και οι

* Τα αντισταθμιστικά κεφάλαια είναι ιδιωτικές εταιρείες υψηλού κινδύνου που προκαλούν τεράστια στοιχήματα στις αγορές και είναι κατάλληλες μόνο για επαγγελματίες ή θεσμικούς επενδυτές [πηγή: http://ec.europa.eu/news/economy/090430_el.htm]. (Σ.Τ.Μ.)

πιο πλούσιοι χτίζουν ουρανοξύστες δισεκατομμυρίων δολαρίων, ενώ εκατοντάδες εκατομμύρια ανθρώπων ζουν υπό άθλιες συνθήκες φτώχειας και υποσιτισμού – η πρόσληψη θερμίδων από τους πιο φτωχούς έχει παραμείνει στάσιμη για περισσότερο από μία δεκαετία και πάνω από τα μισά παιδιά της Ινδίας κάτω των 5 ετών υποφέρουν από νανισμό και μειωμένη ανάπτυξη του εγκεφάλου.¹⁵ Ακόμη και στις υποτιθέμενα ισοτιμίες Βόρειες χώρες, το χάσμα μεταξύ πλουσίων και φτωχών μεγαλώνει γοργά. Σε παγκόσμιο επίπεδο, έχει εμφανιστεί μία νέα τάση που μόλις και γίνεται αντιληπτή: από κάποιο συγκεκριμένο επίπεδο ανάπτυξης και μετά τα εισοδήματα εκείνων που βρίσκονται στην κορυφή της πυραμίδας σημειώνουν υπερβολική αύξηση, εκείνων που βρίσκονται στα κατώτερα στρώματα συχνά μειώνονται, ενώ τα εισοδήματα του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού παραμένουν περίπου στάσιμα.

Δεν είναι, επομένως, αξιοπερίεργο πως αυτοί που ωφελούνται από το εν λόγω μοντέλο το θεωρούν ιδανικό. Οι αρετές του εν λόγω συστήματος αναγνωρίζονται τόσο συχνά, που έχει οικειοποιηθεί τα χαρακτηριστικά *ηθικού* συστήματος, στο όνομα του οποίου οτιδήποτε και αν συμβεί, όσο ασυγχώρητο και αν είναι, δικαιολογείται από ηθικής απόψεως ως μέρος των απαραίτητων μηχανισμών της αγοράς.

Το μέλλον διαφαίνεται ανησυχητικό, με τις αγορές να πρέπει να αντιμετωπίσουν ακόμη μεγαλύτερο ανταγωνισμό και περιορισμένους πόρους. Οι παγκόσμιες αγορές δείχνουν να είναι αλυσοδεμένες σε έναν όλο και επιταχυνόμενο διάδρομο γυμναστικής, υπό τη συνεχή πίεση για εξοικονόμηση πόρων και σχεδιασμό νέων προϊόντων, παγιδευμένες στην απέλπιδα προσπάθειά τους να προσελκύουν πελάτες που και αυτοί ακόμη είναι πιο ανικανοποίητοι, περνώντας από το ένα προϊόν στο άλλο (όπως αποκαλύπτουν οι έρευνες), και λα-

χταρώντας κάποιον κορεσμό –κάποια εκπλήρωση– που δεν μπορούν να βρουν ποτέ. Καθώς δισεκατομμύρια άνθρωποι συμμετέχουν στην παγκόσμια εργατική δύναμη, καμία θέση εργασίας δεν είναι εξασφαλισμένη, καμία βιομηχανία δεν είναι σταθερή, κάθε επάγγελμα επαπειλείται κάποια ημέρα να έρθει αντιμέτωπο με την καταστροφή.

Κι ενώ η οικονομική ανασφάλεια ολοένα και αυξάνεται, το ίδιο συμβαίνει και με ένα πιο ύπουλο και εξίσου μόνιμο άγχος – την πολιτική ανασφάλεια και τη βία. Όπως παραδέχτηκαν με μεγάλη ειλικρίνεια ορισμένοι αξιωματούχοι της αμερικανικής κυβέρνησης μετά τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου, βρισκόμαστε σε έναν «Μακρύ Πόλεμο» κατά της παγκόσμιας τρομοκρατίας, ο οποίος φαίνεται να γίνεται όλο και μακρύτερος. Ο πόλεμος κατά της Αλ Κάιντα εξαπλώνεται στον κόσμο, ενώ παράλληλα διασπείρονται και οι συνεργάτες του. Η εισβολή στο Αφγανιστάν, το σκεπτικό της οποίας παρουσίασα εγώ ο ίδιος κάποιο χειμωνιάτικο πρωινό* στον ΟΗΕ, πλήρως δικαιολογημένη γιατί στόχευε στην απομάκρυνση της κυβέρνησης που αδιάντροπα υπέθαλπε τους υπευθύνους των επιθέσεων εναντίον μας, κατάφερε να δικαιωνίσει τον εμφύλιο πόλεμο στο Αφγανιστάν. Επιπλέον, πυροδότησε και την εξάπλωση της αστάθειας και της ακραίας βίας στις περιοχές των συνόρων και σε ολόκληρο το Πακιστάν, όπου σήμερα όλες οι μεγάλες πόλεις βλέπουν να επαναλαμβάνονται εξαιρετικά βίαιες επιθέσεις αυτοκτονίας.

Στην ίδια την πατρίδα, βίαιοι τζιχαντιστές κρύβονται μεταξύ των μεταναστών και των επισκεπτών, καθώς και στις τάξεις του ίδιου μας του πληθυσμού, όπως, για παράδειγμα,

* Η επιστολή εξέθετε τη νομική αιτιολογία –αυτοάμυνα– σύμφωνα με το Άρθρο 51 της Χάρτας του ΟΗΕ για τη συμμετοχή του Ηνωμένου Βασιλείου στη συμμαχική εισβολή.

η «Τζιχάντ Τζέιν», η οποία στρατολογήθηκε στο προάστιο της Φιλαδέλφεια όπου ζούσε και ο Αμερικανός στρατιωτικός γιατρός που σκότωσε δεκατρείς στρατιωτικούς και τραυμάτισε άλλους τριάντα στη στρατιωτική βάση Ford Hood. Το ένα τρίτο όλων όσοι έχουν κατηγορηθεί ως ύποπτοι για τρομοκρατικές ενέργειες κατά της Αμερικής είναι Αμερικανοί πολίτες.¹⁶ Αντίθετα από το κλισέ ότι η οικονομική υπανάπτυξη αποτελεί την πηγή της τρομοκρατίας, ο πρώην επιτελικός πράκτορας της CIA Μαρκ Σείζμαν* αποκαλύπτει, με μία έρευνά του, ότι το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος των 172 τρομοκρατών της Αλ Κάιντα ανήκαν στη μεσαία και την ανώτερη τάξη, διέθεταν πανεπιστημιακή μόρφωση, ήταν παντρεμένοι με παιδιά και εργάζονταν ως μηχανικοί, αρχιτέκτονες, επιστήμονες και γιατροί. Στη Βρετανία, οι δράστες των επιθέσεων αυτοκτονίας στο μετρό και σε λεωφορεία του Λονδίνου της 7ης Ιουλίου 2005 ήταν Βρετανοί πολίτες από τα προάστια Ντιούσμερι και Λιντς και όχι από τη Σαουδική Αραβία. Στους παραλίγο δολοφόνους που επιχείρησαν να πυροδοτήσουν μία βόμβα καρφιών έξω από ένα νυχτερινό κέντρο το 2007, στο Λονδίνο, συγκαταλεγόταν και ένας καλά εκπαιδευμένος γιατρός του βρετανικού εθνικού συστήματος υγείας, βρετανικής καταγωγής.

Χάρη στην εξάπλωση της τεχνολογίας, η οποία μπορεί να είναι τόσο απλή όσο τα κινητά τηλέφωνα και το λίπασμα, και των πληροφοριών στο διαδίκτυο, είναι πλέον εύκολο για τις μικρές ομάδες εξτρεμιστών να σκοτώνουν μεγάλους αριθμούς ατόμων. Στην Ιαπωνία, η αστυνομία ανακάλυψε ότι η

* Marc Sageman. Ανεξάρτητος ερευνητής για την τρομοκρατία και ιδρυτής της Sageman Consulting, LLC. Διατέλεσε για κάποιο διάστημα χειρουργός πτήσης στο Ναυτικό των ΗΠΑ και το 1984 άρχισε να εργάζεται για τη CIA. (Σ.τ.Μ.)

αίρεση Αούμ Σινρίκιο είχε τη δυνατότητα να παράγει το θανατηφόρο αέριο των νεύρων σαρίν σε μορφή σπρέι. Εάν η φανατική ομάδα είχε επιλέξει να χρησιμοποιήσει αυτή τη μέθοδο, θα μπορούσε να είχε σκοτώσει πολλές εκατοντάδες ανθρώπους. Αντιθέτως, προτίμησαν να εξαπολύσουν τη λιγότερο τοξική υγρή μορφή αυτής της νευροτοξικής ουσίας, αλλά και πάλι προκάλεσαν το θάνατο πλήθους ατόμων και τον θανάσιμο τραυματισμό πολλών άλλων.

Στην Οκλαχόμα, οι Τέρι Νίκολς και Τίμοθι Μακβέι σκότωσαν πεντακόσια άτομα και τραυμάτισαν χιλιάδες άλλα, πυροδοτώντας ένα φορηγό γεμάτο με εκρηκτικά, με κόστος μικρότερο από 5.000 δολάρια. Το 2010, μετά από πολλαπλές απόπειρες επίθεσης με στόχο την πυροδότηση παγιδευμένων δεμάτων σε αρκετές αεροπορικές εταιρείες, το τμήμα της Αλ Κάιντα στην Υεμένη (AQAP) ανακοίνωσε ότι η «Επιχείρηση Αιμορραγία» είναι μέρος μιας νέας προσέγγισης, σύμφωνα με την οποία θα αποφεύγονται μείζονες επιθέσεις, ενώ αντίθετα θα προκαλείται «θάνατος με εκατοντάδες ουλές». Η ομάδα δήλωσε ότι «Για να κατατροπώσουμε την Αμερική, δε χρειάζεται να της δώσουμε ένα γερό χτύπημα», προσθέτοντας ότι το συνολικό κόστος της επιχείρησης των παγιδευμένων δεμάτων έφτανε μετά βίας τα 4.200 δολάρια, αλλά «αναμφίβολα τα νέα μέτρα ασφαλείας θα κοστίσουν στην Αμερική και σε άλλες Δυτικές χώρες δισεκατομμύρια δολάρια. Αυτό είναι που λέμε απόδοση δικαιοσύνης».¹⁷

Ετησίως κατασκευάζονται γύρω στα 700.000-800.000 όπλα ελαφρού οπλισμού, τα οποία προστίθενται στο μεγάλο στοκ όπλων που είναι ήδη σε κυκλοφορία, ενώ άλλα τόσα όπλα παραμένουν σε χρήση για δεκαετίες μετά την κατασκευή τους – οι Ταλιμπάν πολεμιστές είναι εξοπλισμένοι με ΑΚ-47 που κατασκευάστηκαν τη δεκαετία του 1960 ή και παλαιότερα.¹⁸ Οι μεγαλύτεροι κατασκευαστές αυτών των όπλων που

αποτελούν τα κατεξοχήν μέσα σύγκρουσης σε όλο τον κόσμο είναι χώρες όπως η Αυστρία, ο Καναδάς, το Ηνωμένο Βασίλειο, οι ΗΠΑ, η Βόρεια Κορέα, η Κίνα και η Ρωσία. Η εγγεκριμένη εμπορία αυτών των όπλων υπερβαίνει τα 6 δισεκατομμύρια δολάρια ετησίως.¹⁹ Η *Επιθεώρηση φορητών όπλων* (Small Arms Survey) υπολογίζει σήμερα ότι παγκοσμίως υπάρχουν σχεδόν 900 εκατομμύρια φορητά όπλα, μερικά από τα οποία είναι αρκετά πολύπλοκα: τουφέκια ελεύθερου σκοπευτή θανάσιμα από απόσταση δύο μιλίων, φορητοί πύραυλοι που μπορούν να αναχαιτίσουν αεροσκάφη, νάρκες που μπορούν να βυθίσουν κρουαζιερόπλοια. Στο Μεξικό, έμποροι ναρκωτικών χρησιμοποίησαν υποβρύχια και αντιαρματικούς πυραύλους στις μεταξύ τους συγκρούσεις και σε επιθέσεις κατά των Αρχών.

Δεν είναι, όμως, η εκτεταμένη παρουσία των όπλων και της τρομοκρατίας (τι να κουβαλάει άραγε αυτός ο άντρας στην τσάντα του σε εκείνο το βαγόνι;) που απειλούν την ασφάλεια και την ευημερία μας. Στη Βρετανία, οι εκατομμύρια κάμερες ασφαλείας CCTV προβάλλουν το δικό τους μήνυμα για την έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ των ανθρώπων. Ορισμένες κάμερες σήμερα φέρουν ενσωματωμένα megάφωνα, για να εκπέμπουν το σωφρονιστικό τους μήνυμα σε όσους γίνονται «αντικοινωνικοί». Σε κάποια κέντρα πόλεων, οι Αρχές κάνουν χρήση συσκευών που παράγουν ανασταλτικούς θορύβους οι οποίοι γίνονται αντιληπτοί μόνο από νεογνά ζώων, όπως οι σκύλοι και οι ποντικοί που χαρακτηρίζονται ήδη ως «ταραξίες». Η αστυνομία έχει αρχίσει να χρησιμοποιεί τηλεκατευθυνόμενα αεροσκάφη με κάμερες υψηλής ευκρίνειας για να ελέγχει την κυκλοφορία των οχημάτων και των πληθυσμών, καθώς οι εταιρείες αμυντικών συστημάτων πιέζουν για να υιοθετηθεί η χρήση στρατιωτικής τεχνολογίας στην αστυνόμευση. Κάποια από τα τηλεκατευ-

θυνόμενα αεροσκάφη φέρουν ενσωματωμένα μεγάφωνα για να μεταδίδουν οδηγίες στους συγκεντρωμένους όχλους.²⁰ Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του Λονδίνου το 2012, όπως αναφέρεται, θα παρακολουθούνται από μη επανδρωμένα τηλεκατευθυνόμενα εναέρια οχήματα μάχης (UCAV) της βρετανικής Βασιλικής Αεροπορίας, τύπου Reaper, τα οποία μέχρι στιγμής έχουν χρησιμοποιηθεί στο Αφγανιστάν κατά των ανταρτών.

Εν τω μεταξύ, στις Ηνωμένες Πολιτείες, σχεδόν 4.000 ομοσπονδιακές, κρατικές και τοπικές αντιτρομοκρατικές υπηρεσίες παρακολουθούν τους πολίτες, ενώ 30.000 υπάλληλοι προσλαμβάνονται μόνο για να ελέγχουν τις τηλεφωνικές και άλλες επικοινωνίες, δημιουργώντας σύμφωνα με την εφημερίδα *Washington Post* «ένα νέο επίπεδο κυβερνητικής εξουχιστικής έρευνας» των πολιτών. Χιλιάδες Αμερικανοί συμπεριλαμβάνονται σε μία τεράστια βάση δεδομένων, πολλοί από τους οποίους, μάλιστα, δεν έχουν κατηγορηθεί ποτέ για παρανομίες.²¹

Αυτού του είδους, όμως, τα μέτρα αστυνόμευσης δε συμβάλλουν στο να μειώνονται οι προφανείς εντάσεις στους δημόσιους χώρους, ούτε αποτρέπουν την τυχαία, σχεδόν περιστασιακή βία. Στο Νότιο Λονδίνο, το 2008, ο Κέβιν Τριπ λογομάχησε με έναν ξένο στην ουρά για το ταμείο στο σούπερ μάρκετ. Ο διαπληκτισμός κλιμακώθηκε. Ο Τριπ γρονθοκοπήθηκε άγρια και υπέστη σοβαρά τραύματα στο κεφάλι. Υπέκυψε στα τραύματά του λίγο αργότερα στο νοσοκομείο. Στη Βαλτιμόρη το 2010, ένας άντρας σκότωσε έναν άλλο με ένα κομμάτι μπετόν για μία θέση στάθμευσης.

Τα δημογραφικά στοιχεία αποκαλύπτουν ότι η ζωή της κοινότητας στη Βρετανία και στην Αμερική χειροτερεύει. Μετρώντας τον αριθμό των ανθρώπων που είναι ανύπαντροι, εκείνων που ζουν μόνοι τους, εκείνων που μένουν σε ενοικιαζόμενα διαμερίσματα και αυτών που τα νοικιάζουν για λιγό-

τερο από ένα χρόνο, οι ερευνητές ανακάλυψαν ότι όλες οι κοινότητες στη Βρετανία δεν ήταν το «ίδιο ριζωμένες» όπως τριάντα χρόνια πριν.²² Συγκρίνοντας τα στοιχεία αυτά με μία απογραφή του 1971, οι ερευνητές στο Πανεπιστήμιο του Σέφιλντ βρέθηκαν απέναντι σε πολύ υψηλότερα επίπεδα «εκρίζωσης» και «ανομίας» στις σύγχρονες κοινότητες.

Σχολιάζοντας αυτά τα στοιχεία, ο διευθυντής έρευνας, καθηγητής Ντάνιελ Ντόρλινγκ, είπε: «Ακόμα και οι ασθενέστερες κοινότητες το 1971 ήταν ισχυρότερες απ' ό,τι οποιαδήποτε κοινότητα σήμερα». Το 97% των κοινοτήτων που αποτέλεσαν πεδίο μελέτης έχουν διασπαστεί περισσότερο τις τελευταίες τρεις δεκαετίες. «Αυτές οι τάσεις μπορεί να συνδέονται πιθανότατα με φόβο, γιατί είμαστε απρόθυμοι να δούμε και επομένως να κατανοήσουμε τη ζωή ο ένας του άλλου».

Στις ΗΠΑ, την ίδια περίπου περίοδο, το ποσοστό σύμφωνα με το οποίο οι Αμερικανοί προσκαλούν άτομα στα σπίτια τους έχει μειωθεί κατά 45%. Στην κλασική του μελέτη, *Παίζοντας μπόουλινγκ μόνος* (Bowling Alone), ο Ρόμπερτ Πάτναμ αναφέρει ότι οι δείκτες έλλειψης συνοχής και διάσπασης των κοινωνικών ιστών σημειώνουν μεγάλη άνοδο. Για παράδειγμα, ο αριθμός των μελών οργανώσεων, όπως ο Ροταριανός Όμιλος (Rotary Club), οι Μασόνοι (Masons), η Εθνική Ένωση για την πρόοδο των Έγχρωμων Ατόμων (NAACP), τα Σώματα Προσκόπων (Boy and Girl Scouts) κ.λπ., όπου τα μέλη παρακολουθούν τακτικά συμβούλια και συμμετέχουν σε κοινωνικές δραστηριότητες, μειώθηκε κατά το ήμισυ τα τελευταία πενήντα χρόνια. Επίσης, δεν εκπλήσσει το γεγονός, όπως αναφέρουν κάποιοι, ότι οι Αμερικανοί είναι περισσότερο μόνοι. Από το 1985 μέχρι και το 2004, ο αριθμός των Αμερικανών που είπαν ότι δεν είχαν έμπιστους φίλους τριπλασιάστηκε. Τα μονογονεϊκά νοικοκυριά σημειώνουν άνοδο και η Στατιστική Υπηρεσία των ΗΠΑ υπολογί-

ζει ότι 30% περισσότεροι Αμερικανοί θα ζουν μόνοι τους το 2010 απ' ό,τι το 1980.²³

Και σαν να μην ήταν αρκετά τα ζοφερά αυτά στοιχεία, φαίνεται ότι και το ίδιο το έδαφος στο οποίο στεκόμαστε είναι λιγότερο σταθερό από πριν. Αφού ο άνθρωπος το κατέκτησε, πίστεψε ανόητα ότι η φύση θα παραμείνει αδιάφορη απέναντι στα σχέδιά του. Η άνοδος της στάθμης των υδάτων έχει ήδη οδηγήσει στην οριστική εκκένωση αρκετών νησιωτικών κρατών που βρίσκονται σε χαμηλό επίπεδο. Στην Αυστραλία και τη Ρωσία, οι πυρκαγιές των δασών μαίνονται με νέα και τρομακτική σφοδρότητα, καταστρέφοντας ολοσχερώς ολόκληρες πόλεις. Ακόμη και οι σκεπτικιστές παρατηρούν μεγαλύτερη αστάθεια στον καιρό – παντού είναι πιο ζεστά και πιο κρύα, πιο υγρά και με περισσότερο αέρα απ' ό,τι παλαιότερα, σύμφωνα και με τις επιστημονικές προβλέψεις. Η αστάθεια βαθιάεινι το διαχωρισμό μεταξύ του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του. Για πρώτη φορά, περισσότεροι άνθρωποι κατοικούν στις πόλεις απ' ό,τι στην εξοχή. Οι πιο πολλοί από τους αστούς μόλις που βλέπουν όσα οι προκάτοχοί τους θεωρούσαν δεδομένα: τα δέντρα, τον καθαρό αέρα, το κελάδημα των πουλιών, *την ησυχία*. Η ζωή περνάει με φρενήρεις ρυθμούς, μέσα στο θόρυβο και το άγχος, η ολοκλήρωση είναι μακριά, η γαλήνη και η διαφυγή αποτελούν όνειρο, με τη δυνατότητα μερικές φορές να αγοράζονται, αλλά πολύ σπάνια να βιώνονται.

Αυτή η λίστα είναι τόσο καταθλιπτική και όλα αυτά τα προβλήματα μαζί μάς φέρνουν στην άκρη ενός απότομου και τρομακτικού γκρεμού, χωρίς καμία δικλίδα ασφαλείας, χωρίς κανένα μηχανικό σύστημα ανύψωσης. Ο πειρασμός είναι απλώς να καταφέρουμε να αποκοπούμε, να ξεφύγουμε.

Και πραγματικά η διαφήμιση μας προσφέρει ένα προκλητικό όραμα αυτής της διαφυγής, μία διαρκή υπόσχεση να

αφήσουμε την καταπιεστική καθημερινότητα και να περιπλανηθούμε σε ηλιόλουστους λόφους: «Πρόσω ολοταχώς!» λέει ένα διαφημιστικό για τζιν, με μία προκλητική εικόνα ενός νεαρού άντρα χωρίς πουκάμισο σε έναν καταπράσινο αγρό. Αυτά τα μηνύματα ισχυρίζονται όχι μόνον ότι μας πουλούν τζιν, αλλά και ότι προσφέρουν λύση στην προφανή, και όχι πάντοτε παραδεκτή, υπαρξιακή μας κρίση: ότι η μοντέρνα κατάσταση ευημερίας, ένα είδος γαλήνης, ένα είδος ελευθερίας, απλώς δεν αρκούν. Η λαχτάρα για περισσότερα, για διασκέδαση, δεν εξαλείφεται σχεδόν ποτέ όσα και αν αγοράσουμε, όσες διακοπές και αν πάμε.

Αυτή η επιθυμία παραείναι ξεκάθαρη στη διαφήμιση (Πρόσω ολοταχώς! Ανακαλύψτε τον εαυτό σας! Επιλέξτε την ελευθερία!), αλλά δεν μπορεί ποτέ να ειπωθεί σε έναν πολιτισμό όπου τα επιχειρήματά μας –ο καπιταλισμός, η δημοκρατία– υποτίθεται ότι έχουν νικήσει, προσφέροντας μία πειστική, εμπειρικά δικαιολογημένη απάντηση σε κάθε αντίρρηση, εκτός αυτής της μίας που δεν μπορούμε να παραδεχτούμε.

Αλλά σε αυτή την υπαρξιακή κρίση, αποκαλύπτεται η πρώτη ευθραυστη δικλίδα ασφαλείας στον γκρεμό των δυσκολοδιαχειρίσιμων προβλημάτων. Η απάντηση τόσο για τις προσωπικές όσο και για τις συλλογικές κρίσεις είναι στην πραγματικότητα η ίδια. Και είναι απλή. Περικλείεται σε μία μόνο λέξη: επιρροή. Η επιρροή στα γεγονότα, το να έχει, δηλαδή, κανείς την αίσθηση του ελέγχου, αποτελεί σημαντικό έλλειμμα στη σύγχρονη κατάσταση. Η κατάκτησή της μπορεί να γίνει μέσω ενός απλού μηχανισμού, της δράσης. Και αυτό με λίγα λόγια είναι η ουσία της φιλοσοφίας που σας προσφέρεται εδώ. Έχουμε χάσει τον έλεγχο και πρέπει να τον ξαναβρούμε.

* * *

Οι απίστευτες και σαρωτικές αλλαγές του τέλους του 20ού και των αρχών του 21ου αιώνα έχουν καταστήσει επιτακτική την ανάγκη για δραματικές και ορισμένες φορές επαναστατικές αλλαγές σχεδόν σε κάθε τομέα της ανθρώπινης δραστηριότητας – χρηματοοικονομικά, τεχνολογία, πολιτισμός –, εκτός από έναν, την πολιτική. Σε αυτή την κρίσιμη καμπή, οι θεσμοί και οι συνήθειες που υιοθετήθηκαν σε παλαιότερους και διαφορετικούς καιρούς άντεξαν, ακόμη και όταν η αποτελεσματικότητά τους ήταν λιγότερο προφανής. Παρ' όλα αυτά, συσσωρεύονται οι αποδείξεις ότι αυτά τα κληροδοτημένα θεσμικά όργανα και οι κανόνες είναι ολοένα και λιγότερο ικανά να κατανοήσουν και να ρυθμίσουν τις δυνάμεις που μας περισφίγγουν.

Χρειαζόμαστε απεγνωσμένα μία αλλαγή. Αυτή η ανάγκη έχει εκφραστεί από πολλούς, αλλά κανείς δεν έχει προσφέρει κάποια λύση, εκτός από την ίδια τη συνηθισμένη πολιτική στάση: μάταιες εκκλήσεις για περισσότερη «πολιτική θέληση» για να αναφερθούμε στο ένα ή στο άλλο θέμα, ή καμπάνιες με την υπογραφή γνωστών προσωπικοτήτων, προκειμένου το κοινό να ασκήσει πίεση στους εκπροσώπους, ώστε να επικεντρωθούν σε μία συγκεκριμένη κρίση, δίνοντάς της προβάδισμα έναντι των άλλων. Ορισμένοι πιστεύουν ότι μόνο η τεχνολογία θα φέρει την απαραίτητη επανάσταση, αλλά και εδώ είναι σαφές ότι οι συνέπειες της τεχνολογίας συχνά μπορεί να είναι δυσοίωνες αλλά και ευοίωνες, εξυπηρετώντας τόσο το αυταρχικό καθεστώς στην Κίνα, όσο και το δημοκρατικό στην Τυνησία. Είναι αναγκαία μία πιο ουσιαστική αλλαγή.

Μία αποκαλυπτική ένδειξη είναι ο αυξανόμενος αριθμός των πολιτικών που υπόσχονται τώρα να «αλλάξουν την ίδια την πολιτική». Σε αυτούς που υπόσχονταν να αλλάξουν την ίδια τη φύση του συστήματος συγκαταλέγονται και ο Μπα-

ράκ Ομπάμα το 2008, καθώς και ο συνασπισμός των Συντηρητικών και Φιλελεύθερων Δημοκρατών το 2010 στη Βρετανία. Στην Αμερική, η άποψη «αλλάξτε το σύστημα» εκφράζεται πλέον από το *κίνημα του Τσαγιού* (Tea Party), με αίτημα «να πάρουμε πίσω την κυβέρνηση μας». Και σίγουρα, το Εργατικό Κόμμα στη Βρετανία, που τώρα έχει περάσει στην αντιπολίτευση έπειτα από δεκατρία χρόνια διακυβέρνησης, θα αναπτύξει έναν νέο ισχυρισμό, ότι και αυτό θα «αλλάξει το σύστημα» εάν οι ψηφοφόροι τού δώσουν αυτή την ευκαιρία. Το μοτίβο είναι ξεκάθαρο. Οι πολιτικοί νιώθουν τη δυσaréσκεια και πρέπει να αντιδράσουν σε αυτήν, αλλά είναι σίγουρα καταδικασμένοι. Με κάθε εκλογικό κύκλο που ολοκληρώνεται, η ψευδαίσθηση δείχνει να μεγαλώνει, τα στοιχεία φανερώνουν ότι οι ψηφοφόροι αλλάζουν κόμματα με μεγαλύτερη συχνότητα, ενώ η προσέλευση στις κάλπες είναι σταθερά χαμηλότερη σε όλες τις δημοκρατίες, εκτός από κάποιες μικρές μόνο περιστασιακές ανοδικές τάσεις.

Αυτή η επανάσταση είναι τόσο βαθιά όσο και απλή. Τα στοιχεία και οι μελέτες υποδεικνύουν πλέον ότι ο πιο σημαντικός παράγοντας αλλαγής είμαστε εμείς οι ίδιοι. Την ίδια στιγμή, η αντίληψη που επικρατεί ότι το άτομο είναι ανίσχυρο απέναντι στα περίπλοκα και ποικίλα παγκόσμια προβλήματα είναι τελειώς λανθασμένη. Αντιθέτως, το άτομο αποκαλύπτεται ως μία πανίσχυρη μηχανή αλλαγής, που προσφέρει προοπτική για καταλυτικές συνέπειες στην πολιτική και τον κόσμο, ακόμη και στον ίδιο τον εαυτό του.

**Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΕΙΝΑΙ ΓΙΑ ΤΑ ΣΚΟΥΠΙΔΙΑ**

**Η ΝΕΑ ΤΑΞΗ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ
ΑΠΑΙΤΕΙ ΝΕΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ**

**Η ΔΡΑΣΗ –ΚΑΙ ΜΟΝΟ Η ΔΡΑΣΗ–
ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΦΕΡΕΙ ΤΗΝ ΑΛΛΑΓΗ**

ΠΑΡΕ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΑ ΧΕΡΙΑ ΣΟΥ!

**ΑΝ ΑΛΛΑΞΟΥΜΕ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΜΑΣ,
ΘΑ ΑΛΛΑΞΟΥΜΕ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ**

Τα πράγματα δεν πηγαίνουν έτσι όπως τα είχαμε σχεδιάσει. Το σύστημα καρκινοβατεί. Υποτίθεται ότι θα έφερνε ισορροπία και ευμάρεια. Κι αντί γι' αυτό, αποδεικνύεται ότι είναι ικανό να καταστρέψει τα πάντα.

Δεν μπορούμε πλέον να επιτρέψουμε στους αριβίστες πολιτικούς να ανταλλάσσουν τρισεκατομμύρια με απίστευτη ταχύτητα, ενώ τράπεζες και ολόκληρες χώρες καταρρέουν σχεδόν χωρίς προειδοποίηση. Δεν είναι δυνατόν να αφήσουμε να διευρύνεται το κενό μεταξύ των ολίγων πλουσίων, από τη μία πλευρά, και όλων των άλλων, από την άλλη.

Χρειαζόμαστε κάτι άλλο, κάτι νέο. Πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι εμείς, οι λαοί, μπορούμε να «επαναστατήσουμε» και να απαιτήσουμε όσα μας είχαν υποσχεθεί. Κι αυτή η επανάσταση θα πετύχει μόνο αν γίνει χωρίς ηγέτες...



ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.
ΤΑΤΟΙΟΥ 121, 144 52 ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΤΗΛ.: 210 28 04 800 • FAX: 210 28 19 550
www.psichogios.gr • e-mail: info@psichogios.gr

ISBN 978-960-496-573-1



9 789604 965731

ΚΩΔ. ΜΗΧ. ΣΗΣ. 10808